

Hamvas Béla - Szufi

Talán nem is nevezhető szemléletnek, a látásnak egészen más neme, elragadtatás, leegyszerűsítés, átszellemülés, kívánság, hogy az embert megérintsék, nyugalom. A legnagyobb erőfeszítés arra, hogy az ember eggyé váljék és ha lehet szemtől szemben álljon azzal, amit szentély rejt. De ha az ember odanézne, semmit sem látna. Mégis, a nagy látnokok ilyen hasonlatokkal utalnak arra, hogy Istenhez miképpen kell közeledni és aki ezt az utalást elérte, ha a szentélyig hatol felőle tényleges tapasztalatot tud szerezni. /Plotinos. Enn. VI./

Négy ilyen pszichológiai remekművet ismerünk. Patanjali jogasutráit, a zen-t, a szuf-t, és a chassidizmust. A különbségek nagyok, nagyobbak alig lehetnének, az archaikus India, a buddhista Kína és Japán, a mohamedán arabok, és a lengyelországi lengyelek között. De nem volt kor és hely, amikor a szellemi egészség ne lett volna időszerű. Az egészség pedig mindig a vallás jegyében állott. És egy valamiben mind a négy megegyezik, az a tudás, amellyel az embert a felszabadulásban segíti. A filozófiák hozzájuk képest, mint a zen mester mondja, csak arra valók, hogy a gyermekek sírását csitítsák. Itt valami más történik. Az érzelmek teljességének utat nyitnak, és pedig mindennemű előzetes elv nélkül és ezzel az embert független egésszé teszik. Ma ezt a tevékenységet individuációnak is hívják. Ha valamit meg akarsz érteni, mondja a zen, semmit sem szabad mástól elfogadnod. Akárkivel találkozol kívül vagy belül, öld meg. Ha Buddhával találkozol öld meg Buddhát, ha pátriárkával találkozol öld meg a pátriárkát. Csak így válhatsz szabaddá. Semmi ceremónia, semmi mák, semmi jócselekedetek. Semmi intézményesség, semmi elv, princípium, tétel. El sem képzelhető nagyobb feszültség, mint a yogi és a hatalom között. A hatalom senkit sem kedvel kevésbé, mint a független embert, a yogi pedig senkit nem kedvel kevésbé, mint a hű szolgát. A feszültségben a hatalom marad alul, mert amije van, csupán a hatalom.

A szufi az egész mindenség, és azt is elhajtja. Tiéd a lét, mondja Hallads, a föld mélye és az égtető a két ruhád. De még ez sem kell neki. Úgy élni, hogy ne legyen semmim, és ne legyen senki. Az ember azt hiszi, hogy az üdvéért teszi.

Egyáltalán nem. Bármit akartál adni nekem a Földön, szól Rabbia, osszad szét ellenségeim között, bármit akartál adni a mennyben add barátaimnak, én megelégszem veled magaddal. Nem kell még az üdvösség sem. Több vagyok, mint az üdvöm, mondja Ibn Karram. Az indiai ezt írja, helyesen élni csak úgy lehet, ha az ember minden földi és túlvilági jutalomról eleve lemond [nagy részt olvashatatlan indiai kifejezés].

Kínában az igazság írásjele azt fejezi ki, hogy ellenszolgáltatás nélkül cselekedni.

Minden nagy metafizika néhány szó izgalma. Buber a chassidizmust négy szóban foglalta össze. Suzuki a zent öt szóban. Aki ezeket az alapszavakat megértette, hozzáfoghat a mesterek olvasásához. A védanta tulajdonképpen csak egyetlen szó, annyi, mint atman. De nem valószínű, hogy a modern nyelvtudomány minden erőfeszítése ezeket a szavakat meg tudja közelíteni. Origenész szakrális filológiájára van és lenne szükség, hogy valaki ezeket az érzelmeket meg tudja fejteni.

A szufira azt lehetne mondani, hogy nem egyéb, mint a szufi szó meghatározása. Voltak, akik a definíciókat megszámozták, és a hagyomány azt mondja, hogy hetvennyolc ilyen meghatározás van. De ugyanez elmondható a yogáról és a zenről is. A definíció maga lenne az egész tanítás. Ha az ember alapos osztályozás, és szűrés után kiválaszt három szót, tegyük

fel a fana-t, a haq-ot, és az achad-ot, legalább kilenc fogalomra lenne szükség, hogy a hármat megmagyarázza. De a kilencet újabb hárommal tudná csak megvilágítani. A szufi nem a szavakon múlik, hanem a zenén. Nem néhány szó izgalma, hanem az egész nyelv. Kivételes nagy zeneművekben vannak kivételes nagy részletek, csupán részletek, néha csak ütemek, vagy csak hangok, amikor a zene elszakad a kottától, a hangszertől, mondjuk teljesen dematerializálódik és elrepül és zenefölötti zenévé lesz. Mint amikor az ekstatikus lélek elszakad az embertől és anyagtalan magasságokba száll. A szufi ilyen már a betűhöz, és a hanghoz, és a nyelvet beszélő emberhez nem köthető szabadon beszélő nyelv, ilyen önmaga fölé fokozott nyelvfölötti nyelv. Másutt bevezetésül elég talán, ha az ember néhány szót megért. Itt azt a bizonyos ekstatikus felsőfokot kell megérteni. Nem metafizika, mert költői. Nem költészet, mert metafizika. Nem nyelv, hanem zene. Nem zene, hanem nyelv. Az a zene, amelyről Ybn al Faradh azt mondja, hogy "bánat, amiért az ember égi otthonát elvesztette." Aki ezt nem hallja, az a szufiból semmit sem ért. Minden szó superlatívus. Bort ittam szeretőm emlékére, mondja ugyanez az Ybn al Faradh, lerészegedtem még mielőtt a szőlőt megteremtették volna. Azt mondják bünt ittál. Abból ittam, amit bűn lett volna nem inni. Még mielőtt születtem, mámorban voltam tőle, így maradok mindörökké, akkoris, amikor csontjaim már régen elporladtak.

Az egyszerűség és eredetiség, amit a geniális ember művében megcsodálunk, tulajdonképpen tanultság és roppant szövevény. Azok az emberek, akik nem szereztek nagy tudást, mégis valami rendkívülit látszanak mondani, az rendszerint közepszerű. A vad genie azoknak a képzelgése, akiknek sejtelmük sincs arról, mi a szellemi munka. A civilizációk nem önmagukból merítették gazdagságukat. Amiért ma a görögországban rajonganak, az a pelasz, a föníciai, az egyiptomi, esetleg khaldeus és etruszk civilizációkból átvett tudás, és ami Orpheusban olyan őseredetinek látszik, az nem a naív lángész, hanem a kor legmagasabb színvonalán álló minden irányban hallatlan tájékozott ember által a szövevényes anyagban teremtett rend.

Van eset, amikor az anyagot összegyűjtötték, de az új elrendezést nem sikerült megvalósítani. Ezt a zavart synkretizmusnak hívják. A történet folyamán több esetről tudunk, a legjellegzetesebb ilyen zűrzavar volt Alexandria, és az európai XIX. század. Amit a geniális ember és a civilizáció teremt, az mindig hierarchia. Megmondja mi a fontos, mi a másod és harmadrendű. A synkretizmusban ezt senki sem tudja.

A szufi egyszerűsége, és eredetisége egyike a legszövevényesebb szellemi jelenségeknek. Már maga a mohamedanizmus is az. A szufi, ha Mohammed tanításából nem is vesz át sokat, annál többet tanul a héber qabalahból, és igen sokat a görögöktől, főként az újplatonikusoktól, és a hindu hagyományból.

A szufi elsősorban istenszeretet, másodsorban istenismeret. De soha nem volt senki, aki a szeretetet a megismeréstől el tudta volna választani. A semita nyelv is erről tanuskodik. Ha valaki azt mondja, a férfi szerelemben egyesült az asszonnyal, úgy fejezi ki, hogy "megismerte". Az a felfokozott szeretet, amivel a szufi Istenéhez közeledik, csaknem teljes egészében a qabalah ismeretrendszer. Átvesszi és állandóan használja a tíz sephiráról szóló tanítást. Az arab matematikával kapcsolatban ennek rendkívüli jelentőségéről külön beszélni kell. Azt, amit átvett szuverénül használja, ami annyit jelent, hogy kimélyíti.

Van, amit kihagy, mint a tíz sephira közül azt, amire a héber hagyomány olyan rendkívüli súlyt helyez, a malkhutot, a világbirodalom, a királyság gondolatát. A szufi hatalmi eszmével nem foglalkozik.

A szufi egyik legfontosabb szava a haq, ez a héber cnochmah, a második sephira, amely tudást, igazságot, valóságot, bölcsességet jelent. A szó rendkívüli szerepet játszott Alexandriában és a gnosztikusoknál. Később a középkorban, újabban Böhménél, és az olyan orosz gondolkodóknál, mint Florenszkij, Solovjov, Bulgakov. A haq-ot Európában Sophiának hívták. A szufi állandóan a s zerelem nyelvén beszél, mert ez felel meg annak a szenvedélynek, amit Isten iránt érez. Álmodozás, meditáció, sóvárgás, önkívület és részegség és indulat és rajongás és alázat. És ebben az elragadtatásban minden második szava haq, valóság, igazság, tudás, bölcsesség.

"Én, aki őt szeretem, ő vagyok, és ő, aki engem szeret, én vagyok."
"A szeretet nem tanítható, Isten adománya, és a kegyelem nyújtja."
"Egyetlen pillanatig együtt lenni Istennel több, mint az egész emberiség tisztelete a teremtéstől a világ végéig."

"A lény, aki Istenben van, több, mint a legnagyobb arkangyal Istenen kívül." A misztika a határterületek tudása. Ami fölötte van és alatta, előtte van és mögötte, amiről megfeledkeztek, és amit kihagytak. Főképpen, ami kényelmetlen és kérdésszerű és félelmetes és bizonytalan. A misztika nem természeténél fogva homályos, hanem tárgyánál fogva az, mert mindig avval foglalkozik, ami - akár szándékosan, akár tudatlanságból - homályban maradt. Aki egyszer a misztikáról komoly művet fog írni, sokat fog beszélni a racionalizmusról, a pozitivitásról, a materializmusról, a tapasztalatról, és igen keveset arról az indokolatlan képzelgésről, amelynek általában a misztikát ismerjük. Minden tudásnak, még a legegzaktabbnak is, megvan a maga határterülete és a tudás elmélyültebb eredményei és fölfedezései csaknem minden esetben ezeken a határterületeken bukkannak föl. Joyce a művészetéről mondta, de minden tudásra vonatkozik, hogy az egyetlen feladat rejtett tudattartalmakat tudatosítani, minden egyéb haszontalan és üres. Misztikus az, aki azt, ami fölötte van és alatta és mögötte, számontartja. Akit nem csak a dolog érdekel, hanem az árnyéka is. Aki nem viseli el, hogy valamit kihagytak. Aki nem viseli el, hogy nincs egység abban a világban, ahol minden egy. Aki nem viseli el, hogy nincs világosság. A világ akkor érik meg, ha a kettőből egy lesz, a külső olyan lesz, mint a belső és a férfi egy lesz a nővel úgy, hogy az nem lesz se férfi se nő /hotan estai ta dyo hen, kai to exo hos to eso, kai to arsen meta tés théleiss, uta arsen, ute thély/.

A legsajátosabb misztika a matézis határterületén fekszik. Ha másutt nem, ezt a tapasztalatot az ember Russel-Whitehead nagy művén a Principia mathematica-n megteheti. Russel Frege-re hivatkozik, aki szerinte a modern matematika alapjait megvetette. Akit a szakemberség és bennfentesség leszűkült szemlélete nem korlátoz, az első pillanatban felismeri, hogy Frege geometrikusan ábrázolható matematikai-logikai muveleteinek a számmisztikával igen erős affinitása van. Russelből kiindulva Wittgenstein gondolkodását decimális arithmológiára építi fel. Carnap logisztikája pedig teljes egészében pythagóreus-qabbalisztikus. Hogy mindezt az előbbinél exaktabb gondolkodásnak tarthatták, csak azért vált lehetségessé, mert igen fontos cselekvéseket elhallgattak.

Russelt a misztika és a matematika problémája egész életében nyugtalanította, különösképpen minél inkább a tiszta logika álláspontjára helyezkedett, ez a nyugtalanság annál nagyobb volt. Aki erről bizonyosságot akar szerezni, olvassa el a misztikáról és a logikáról szóló könyveit, vagy azt amit a külvilágról való ismereteinek jelentőségéről írt. Túlfokozott sens pur /Mallarmé/, amely saját homályától riadozik. Mert van exakt misztika és homályos matematika is, és ahol rendkívüli fény van, ott az árnyék is rendkívüli. Mindez pedig azon múlik, hogy ki mit hallgat el.

Nem lenne sem értelme, sem komolysága annak, hogy az ember a misztika és a mathézis határkérdéseit néhány szóban feszegetse. Mindössze csak annyit, hogy a modern matematika /lásd Russel-Whitehead axiómáit/ a zérust, mint számot szentesítette, a zérust pedig tudvalevőleg az arabok fedezték fel. Sejtelmünk sincs arról, hogy a szufi idejében a mathézis és a misztika között milyen kapcsolat volt. Egyet azonban holtbiztosan tudunk. Az arab civilizációt akkoriban az intenzív metafizika ellenes szcientifizmus hiánya jellemezte. A mathézis és misztika tehát akkor egymással éppen olyan pozitív és termékeny viszonyban állt, mint amilyen ellenséges és negatív viszonyban most. A misztikában fogant gondolatok közvetlen utat találtak a mathézisbe és fordítva. Ilyen módon feltételezhető, hogy az a sens pur, ami a szufiban megnyilatkozik ihlette a matematikát, mondjuk az absztrakciónak ugyanaz a gyönyöre, amely Scotus Erigenán és Cusanuson át Európába került Pascal-Newton-Leibnizen keresztül a modernekig.

Kétségtelen, hogy a zérus nem olyan értelemben vett szám, mit a többi. Ezt az újabb matematika is hallgatólagosan elismeri, amikor teljesen külön axiómában igazolja, és kell igazolnia. A zérus az, ami az egy előtt van. Mindig azelőtt. Ez a kezdet. Méginkább a kezdettelen. Az ember nem tudja legyőzni magában azt a gondolatot, hogy a zérus nem par excellence matematikai fogalom. Lehet, hogy rokon avval, amit a kínaiak wu-nak neveznek és úgy határoznak meg, hogy arról semmiféle sem pozitív, sem negatív állítás nem tehető. A wu valami, mondja Fong-yu Lan, amiről nem mondható semmi, mert bárminek nevezzék is, máris definiálnák azt, ami definiálhatatlan. A wu fogalmának megfelelője Indiában az aditi, Görögországban az apeiron. De mindez hagyományos analógia. A héber én soph azonban pontosan az a fogalom, ami az arab matematikában a zérusnak felel meg. Az én sophról sem mondható semmi. Ez is a kezdet előtt van, a határterületen. Soph annyi, mint alap, bázis. Az én fosztóképző. Én soph tehát alaptalan, vagyis bázistalan, kezdettelen. Vannak qabbalisták, akik én qadmónnak mondják. Ez a "non ens primordiális". Böhme Ungrund-nak fordítja, mégpedig maradéktalanul. Ezt a világrealitást minden nyelv fosztóképzővel fejezi ki. A zérus ennek a kezdetellennek matematikai jelképe. Exaktizálása annak, ami meghatározhatatlan. A zérusban az arabok a számítás és számolás eszközévé tették azt, ami kiszámíthatatlan és megszámlálhatatlan. Számításba tudták vonni azt, ami számításba nem vonható.

Kínában a wu, Indiában az aditi, a görögöknél az apeiron számtheóriával soha semmiféle kapcsolatban nem állott. Judeában azonban az én soph arithmológiai fogalom volt. Az arithmológiai archaikus számelmélet. Az én soph az a fogalom volt, amely a tíz sephirát megelőzte és az egy előtt állt, mint a kezdet, vagyis a kezdettelen. A kínaiak és a hinduk és a görögök a zérust nem találhatták meg, mert metafizikájuk volt, de sem misztikájuk, sem matematikájuk. Az araboknak volt, és a határterületen a zérust fölfedezték. Ezért az is állítható lenne, hogy termékeny matematika csak ott és abban a korban bontakozik ki, ahol és amikor a misztika is és fordítva, mert mind a kettő a tiszta ... [olvashatatlan] sajátos területe, és mind a kettő ... [szintén] alkalmazhatatlan.

A gondolat persze nem egyszerű. Az elfogadott modern álláspont az, hogy a számnak nincs kvalitása, és éppen a kvalitástalan merő kvantitás az, ami a szám. Ezért nevezhető tiszta értelemnek. De ha nincs is semmiféle kvalitás, valamiféle mégis van, és ez a számkvalitás. A sens pur értelmében a szám is kvalitás, és ezért, amikor a megfoghatatlan és kezdettelen, ami előtte van és mindig előtte marad, a zérus jegyében számmá lett, annak, aminek eredetileg és természete szerint semmiféle minősége nem volt, mert kezdettelen volt és fölöle semmi sem volt állítható, hiszen minden tapasztalaton túl, vagy innen feküdt, az a szám kvalitását magára vette. Minden szám attribútum. A zérus nem az. De ettől kezdve olyan lett, mint a többi szám, mert számolhattak vele, annak ellenére, hogy különösképpen ez a számolhatóság, nem-

számolhatóság maradt, és megmaradt annak, ami eredetileg volt; valaminek, ami nem definiálható, és amiről nem mondható semmi, és amiről minden nyelv csak, mint tagadást tud kifejezni, egyedül a matematikában és a misztikában szerepel, mint pozitív realitás. A zérus szám, de éppen még csak szám. Határszám de senki sem tudja, hogy ez a határ hol fekszik. A kezdetlen kezdet, vagy a végtelen vég vonalán áll, mathézis határterületén, de senki sem tudja, hogy a legkisebb szám, vagy a legnagyobb szám fele, de mindenesetre azon túl.

Cantor, amikor az Aleph zérót, a modern mathézis egyik geniális koncepcióját elgondolta, tulajdonképpen nem tett egyebet, mint az arab zérus theóriáját másodlagosan kifejtette. Az Aleph zéro Cantor szerint minden elgondolható számok összegének matematikai jegye. Az Aleph zéro nem változik, ha önmagával megszorozzák, vagy elosztják és minden művelet után Aleph zéro marad. Vagyis pontosan úgy viselkedik, mint a matematikában három jegy, az Egy, a zérus, és a végtelen. Amiből az a következtetés is levonható, hogy itt ugyanannak a realitásnak háromféle matematikai jegyéről van szó.

A zérus eredetileg nem matematikai, hanem arithmológiai fogalom volt, és az arabok tették matematikaivá. Éspedig tették ezt azért, mert minden más metafizika az Egy-el kezdődik, csak az arab kezdődik a kezdettelennel. Más szóval az ember magát minden más metafizikában, Kínában, Indiában, Görögországban, Judeában, az Egy-el azonosította, csak az arab metafizikában azonosította magát a zérussal. A zérus nem a semmi. A zérus a kezdetlen és a meghatározhatatlan, az, ami előtt van, az Egy előtt és mindig előtte.

"Mi a kezdet?"- kérdezte a tanítvány.

"Ha megmondanám neked, már nem a kezdet lenne, hanem a második."

A zérus az, ami ki nem mondható.

"Egyszer elértem a Nemlét végső korlátjához és tíz évig repültem, hogy átszeljem a Nem-en keresztül a Nem-et, a Nem-ben."

"Vedd magadra a semmi köpenyét, mondja Farid Eddin Attar, igyál a megsemmisülés poharából, öleld magadhoz az enyészet szeretetét és tedd fejedre a nemlét csuklyáját, - eltöröltetem és eltüntem és semmi sem maradt belőlem, árnyék voltam csupán, porszem nem maradt. Egy csepp voltam a misztérium óceánjában elveszve, és most már ezt a cseppet sem találok."

És most íme a fana, a szufi egyik alapszava értelmezése: fana - /fana al fana/ - az elmúlás elmúlása

- elvetése mindennek, ami nem Isten

- elvetése minden tulajdonságnak

- elvetése minden minőségnek

- az egyéni én elvetése

- az individuális én elvetése, az univerzális énbe való beolvadás
- állapottalanság
- a tárgyak gondolatának leépítése
- a megsemmisülés tudománya
- a tiszta potencialitásba való elmerülés

A szufi egyetlen tevékenysége a fana. Az emberi létben az egyetlen fontos, leépíteni, ahogy Tibetben mondják. A szufi azzal azonosítja magát, ami nem én, mert az én előtt van. Az állapottalannál. Lefejt magáról mindent, ami tulajdonság, ami minőség, ami nem Isten. A fana a megsemmisülés tudománya, visszatérés a primordiális kezdetlenségbe. Ennek az alapállásnak matematikai jegye a zérus. Minden más hagyományban az alapállás az Egy, a legfőbb szellemmel, Brahmannel, Atmannel, Istennel való egyesülés. Csak a szufi nem egyesül, hanem elmerül a fana-ban.

"A teremtmények állapota változó, a szufinak nincs állapota."

"A látás ezen a helyen megszűnik és a nemlátás az, ami a látást tanítja."

"Úgy élni, hogy ne legyen semmim és ne legyek senki."

"Olyan vagyok, mint a kezdetlenség és végtelen és feneketlen tenger."

"Nem vagyok keresztény, nem vagyok zsidó, nem vagyok sem párszi, sem muzulmán. Nem vagyok keleti, nyugati, szárazföldi, tengeri. Nem a földből származom, nem a keringő égitektől... nem ezen a világon vagyok otthon, nem a pokolban, nem a pardsomban ... az én helyem a nemhely, nyomom a nyomtalan, se test, se lélek..."

"A tagadás vezet a létező nyomára..."

A szufi a Qurán második szurájának nyolcvanadik versére hivatkozik: "Aki a földi életet a túlvilági élet árával vásárolja meg, annak nem lesz enyhe büntetése és nem lesz segítsége."

Ez a dogmatikai alptétel. Nincs középút. Vagy a földi életemet áldozom fel az üdvnek, vagy üdvömet a földi életnek. "Más az üdv és más a gyönyör" mondja a Kathaka upanisád. És aki a földi életet választja, elveszett.

Az ihlet sajátosságokként minden népnél teljesen más, mégis az egész földön egyöntetű. Amit esetleg valahonnan átvesznek, az mindenütt megvan és ha elég mélyre ásnak, azt mindenütt megtalálják és ugyanazt találják. Ha vesznek is át, tulajdonképpen nincsen rá szükség. Minden emberi lét gyökere ugyanabból a felső [?] talajból táplálkozik. Ezt a minden népnél mást, mégis az egész földön azonosat hívják hagyománynak.

A szufi sokat tanult a görögöktől, főként Plotinostól, Proklostól, Porphyriostól és Donysios Areopagitától. De az ember csak azt tanulja, amit már úgyis tud. Mindenekelőtt az anyagi világgal szemben felvett magatartás megfogalmazását. Az arab nyelvnek eredetileg, mint a

szankszritnak, az anyagra nem is volt szava, a hylét a görögből vette át és csinálta belőle a hyula-t. Az anyag minden létező romhalmaza /elleipsis pantos tanontos/. De az ember itt ebben az anyagi életben sem tesz mást, mint látomásokat szemlél. A gyakorlat is theoria, de theoria asthenestastés, vagyis a legértéktelebb theoria.

Amivel az újplatonizmus a legtöbbet foglalkozik, az a megalé arcné, a nagy kezdet, ami "minden előtt" van és, amit Hen-nek, vagyis Egy-nek nevez. Ennek a Hen-nek néhány definíciója különösképpen rokon azzal, ami az arab fana cenrumában áll. De ha minden ok meg is van arra, hogy az ember a Hen és a kezdetlen között szorosabb kapcsolatot tételjezen fel, ez mégis lehetetlen, márcsak azért is, mert Plotinos és Proklos mindig az Egy-ről beszél, a szufi pedig mindig arról, ami az "előtt" van.

Néhány meghatározás:

"Az Egy túl van azon, hogy az ember felőle tudást vagy ismeretet szerezzon /ude gnósin, ude noésin/."

"Az Egy fölőte áll minden kimondhatónak /kreitton tuton he lagonem on/."
" Az Egy túl van a létezőn /epekeine usias/ és túl van az értelmen /epekeine nu/."
Senkinek nem lehet kétsége afelől, hogy ez itt csaknem fedi azt, hogy "a szufinak nincs állapota", - "a látás ezen a helyen megszűnik és a nemlátás az, amely a látást tanítja", - "az én helyem a nemhely, nyomom a nyomtalan."

Massignon, akinek a muzulmán misztikáról és Hallads-ról szóló két kitűnő könyvét köszönhetjük, kis szótárt készített az arab és a hindu hagyományokban egymásnak megfelelő fogalmakról. A legfontosabb ilyen szavak az atman /nafsz/, manasz /qalb/, purusha /ruh/, sattva /nazar/, buddhi /manzur/, dhyana /nazir/, samadhi /tajrid, tafrid, jam/. Ezenkívül átvették a karmáról [?] és a samsaráról szóló tanítást és sok olyan gondolatot, amely nem szótárazható.

India több yoga-módszert ismert, mint amilyen a Patanjali yoga-sutrájából származó karma, jnana és hatha yoga. Ilyen módszer a bakhti yoga is. A yoga extázistechnika. Tudjuk, hogy az extázis annyit jelent, mint "az előtt" lenni, vagy "azon túl" lenni, úgy lenni, hogy "az embernek nincs állapota", amikor "a nemlátás az, amely a látást tanítja". Ez az, amiről Plotinos írja, hogy "a látásnak egészen más neme, elragadtatás, leegyszerűsítés, átszellemülés".

Amint a szufi mondja, hogy "minden pillanat újabb mennybemenetel." Az indiai shantabakhta /akiben az istenszerelem tüze ég/ azt mondja, hogy egyetlen érzésünket sem szabad elnyomni, sőt, ellenkezőleg, fokozni kell azt, és fölfelé irányítani.

"Az élet egyetlen nagy értéke az Isten iránt érzett szeretet."

"Az ember minden ereje, képessége, tudása, tehetsége, ösztöne abból fakad, hogy Istent keresi." Minden szellemi és lelki mozdulat első oka az istenkeresés. Ez az ekayana, vagyis az egyetlen út. Minden tudomány és filozófia és művészet és minden nyelv és zene istenkeresés. Csak, ha az ember ezen az úton jár érti meg, hogy "minden létező szent, mert minden Istené." Vagy, ahogy a szufi mondja: "Sohasem láttam semmit Istenen kívül."
" Mindent neked akarok ajándékozni és nem kívánok érte semmit."
"Örömmel fogadom a szegénységet és az ínséget, mert Istentől jön, a betegséget és a nyomorúságot, mert Istentől jön, a szenvedést és a halált, mert Istentől jön."
Ez a bakhti. Ez a szufi. Ez az önfelédtszántás és önkívület és önmegtagadás.

A hagyomány a beavatásnak két útját ismeri, a nagy és a kis utat. Ez a buddhista mahayana és hinayana. Görögországban ez az esoterikusok és az exoterikusok útja. Az araboknál a tariqah és a shariyah. A kis út a szociális életbe avat, megmondja mi a tisztesség, az igazmondás, a türelem, a humánus, az értelem, a józanság, a becsület. A nagy utat úgy is lehet hívni, hogy a divináció. A Bhagavad-gíta az ősök útjával szemben úgy hívja, hogy az istenek útja. A szufi ilyen tariqah, ilyen nagy út, amelynek legmagasabb eredménye, célja és logosa: "ama hoa", vagyis "én az vagyok". Indiában: "ez vagy te", tat vam asi. Más megfogalmazásban: "ana l' haq", "én vagyok a tudás, az igazság, a bölcsesség". Indiában: "én Brahma vagyok", "aham, brahma asmi".

A kis út a szentírást szószerint értelmezi és azt mondja, hogy a külső értelmén kívül semmi más nem engedhető meg /zahir/. A nagy út azt tanítja, hogy a kinyilatkoztatás valódi értelme a az emberi lelket az üdv fokára emeli /batin/. Ez utóbbit azonban mindenkinek magának kell megkeresnie. Akik a kis úton járnak a történelemben elmerülnek. A nagy út még sohasem vált időszerültlenné. A héberektől vették az alapállást, a görögöktől a metafizikai fogalmakat, a hinduktól az ekstazis-technikát, ennek ellenére aki szufit olvas, úgy érzi, hogy abban a pillanatban önmagától, egyetlen egyszer, most és megismételhetetlenül fakadt emberi szívben. A keresztes háborúk után úgyszólván teljesen arab hatás alatt egész Európában elterjedt az olyan gondolkodás, mint Al Ghazalié, aki azt mondja, hogy a merő dialektika észpazarlás, amelynek a vallásos élet bensőségére és tisztaságára semmiféle hatása sincs, sőt akadályozza azt, - ilyesmire csak azoknak van szükségük, akik a lényegtelen a lényegestől nem tudják megkülönböztetni, - a merő törvényt magyarázat /fika/ az utat az üdvhöz nem mutatja meg. Akik Európában az olyan gondolatokra, mint Al Gazalié érzékenyek voltak, mint a skolasztika, a megdermedt kis út ellen kerestek érveket. Az arab hatás elkeveredett a Spanyolországból átszivárgó qabbalisztikus hagyománnyal, az eddig még fel nem derített úton beszivárgó, de valószínűleg szintén az arabok révén átkerült alchímiával és Dionysios Areopagita soha egy pillanatra sem szűnő hatásával. Európa, amilyen teljességgel asszimilálni tudta a reneszánsz alatt és után a klasszikus görög és római gondolkodást és rejtve ugyan, de az alchímiát /hiszen köztudomású, hogy a skolasztika nagymestere is írt egy sereg alchímista értekezést/, olyan kevésbé dolgozta fel a qabbalah-t, de még ennél is kevésbé a szufit. Néhány szekta, néhány magában álló misztikus, mint Eckehardt, Tauler, Kempis, vagy később Molinos és rajta keresztül Keresztes Szent János és Loyola művén az, akinek van ilyesmire érzéke, a szufi távoli zenéjét meghallja. Milyen elképzelhetetlenül szegény az a világ, amely nem egyéb, mint önkínzó erőfeszítés a rangért, a vagyonért, a gyönyörökért és a mindent letipró hatalomért, amelyből a szeretet ekstázisának az a foka, amiről a szufi beszél, hiányzik. "Tudom, hogy egy vagyok veled, elválthatatlanul egy, de el akarok válni tőled, hogy szerelmem gyönyörét élvezhessem."